

La llibertat d'expressió en la societat tolerant: el cas de les vinyetes de Mahoma

Daniel Gamper

- *A aquest article s'exposen les seqüeles jurídiques del conegut com a "cas de les caricatures de Mahoma", així com les discussions legislatives en el Parlament danès sobre els articles del codi penal contra la blasfèmia i el racisme. També s'analitza el debat posterior centrat en l'autocensura de l'opinió pública sobre els afers relacionats amb la immigració musulmana, i en la secció final es proposa quina hauria de ser l'actitud dels mitjans de comunicació pel que fa a la integració de les minories d'una altra procedència cultural, ètnica i/o religiosa.*

Paraules clau

Opinió pública, immigració, islam, autocensura, ofensa, integració.

"The media say what they wish about Islam because they can."

Edward W. Said, *Covering Islam*

"Sense participar empàticament del sentiment d'indignació, i potser fins i tot considerant en privat que la indignació és una cosa endarrerida —una caiguda massa fàcil en el sentimentalisme interessat—, però partint de la creença en el dret de l'altre a ofendre's, i en particular de la convicció que no cal redoblar la subordinació dels desvalguts prescrivint-los com s'han d'oposar a l'esmentada subordinació, l'intel·lectual està disposat a respectar i fins i tot a defensar que altres persones s'ofenguin, de manera molt semblant a com pot respectar la negativa d'algú a menjar carn de porc, encara que personalment consideri que el tabú és fruit de la ignorància i la superstició."

J. M. Coetzee, *Contra la censura*

1. La publicació de les vinyetes

El 30 de setembre del 2005, el diari de més difusió a Dinamarca, *Jyllands-Posten* (JP), va publicar en el seu suplement cultural un text a tres columnes signat per Flemming Rose, redactor de cultura, titulat "La cara de Mahoma" (*Muhammeds ansigt*) en el qual s'afirmava: "La societat secular moderna és rebutjada per alguns musulmans. Exigeixen una posició especial quan insisteixen que es tinguin especialment en compte els seus sentiments religiosos. Això és irreconciliable amb la llibertat d'expressió i amb una democràcia secular, en la qual cal estar disposat a ser

Daniel Gamper

Professor lector del Departament de Filosofia de la
Universitat Autònoma de Barcelona

objecte d'ofensa, burla i ridiculització.”¹ El text anava acompanyat de 12 vinyetes, algunes de les quals representaven el profeta Mahoma. La més controvertida era una imatge del profeta amb un turbant en forma de bomba encesa en què es podia llegir la professió de fe islàmica: “No hi ha més Déu que Al·là, i Mahoma és el seu profeta”.

L'editorial del diari aprofundia en el mateix assumpte. S'hi deia que la solemnitat amb la qual es presenten els musulmans a l'espai públic danès “va unida a una susceptibilitat exagerada i gairebé malaltissa davant de qualsevol contradicció, que és interpretada sense més com una provocació. S'interpreta immediatament tota provocació contra un d'aquests solemnitzats imams o bojos mul·làs com una provocació contra el mateix profeta i el llibre sagrat, l'Alcorà. [...] Per tot el món es fa sàtira en pel·lícules, en el teatre i en la literatura, però ningú s'atreveix a riure's de l'islam. I això és així perquè una pila d'imams i mul·làs, que se senten justificats per interpretar la paraula del profeta, no toleren l'ofensa de ser objecte d'una sàtira intel·ligent.” Segons el redactor, això ha provocat que a Occident la moda del que és políticament correcte obligui a comprendre i disculpar “les veus amenaçadores d'una foscor medieval”, que ens obliga a discutir amb “una concepció del món que Occident va abandonar amb la Il·lustració”.²

De manera que la finalitat explícitament perseguida pels redactors del diari era l'autocensura creixent dels creadors quan es tracta l'Islam. S'entén per *autocensura*, en aquest context, l'acceptació tàcita d'un xantatge, una amenaça o una intimidació que provoca que algú deixi de dir, escriure o dibuixar alguna cosa que diria, escriuria o dibuixaria si no es donessin aquests condicionaments. Sembla, doncs, que

la llibertat d'expressió constitueix el nucli temàtic del que després s'ha convingut anomenar “el cas de les caricatures de Mahoma”,³ ja que, d'una banda, els redactors de JP assenyalaven que aquesta llibertat estava sotmesa a una amenaça subreptícia i, de l'altra, es van escudar en aquesta mateixa llibertat d'expressió per iniciar un debat.⁴

Les pàgines següents reconstrueixen, en la mesura del possible, el marc sociopolític d'aquesta controvèrsia, presentant una atenció especial a la discussió legislativa i a les decisions jurídiques, així com al debat públic danès sobre els nous ciutadans musulmans. El debat té diverses facetes que inclouen tant la política exterior i d'integració danesa com la contraposició entre Occident i islam, així com la llibertat d'expressió. La presència de ciutadans, símbols i costums musulmans en un país de petites dimensions i homogeni ètnicament i religiosament suposa un desafiament les conseqüències del qual encara no es coneixen. Els debats que se'n deriven tendeixen a radicalitzar-se, no només per l'inquietant violència terrorista que ha imposat una cultura de la por, sinó per la por d'oblidar els ensenyaments d'un passat de barbàrie europea. El discurs de la tolerància imperant en l'autocomprensó d'Occident imposa naturalment restriccions discursives que d'una manera o altra influeixen en la comprensió que es té de la llibertat d'expressió. Es comença entenent la tolerància com a respecte i es continua amb la correcció política, que no és més que l'acte de silenciar algunes paraules que poden resultar ofensives i substituir-les per altres. Davant aquesta situació, alguns discursos i pràctiques persisteixen en la importància de mantenir aquest respecte, mentre altres denuncien que això suposa una derrota per a la cultura

1 ROSE, F. "Muhammeds ansigt", *Jyllands-Posten*, KuturWeekend (30/09/05): 3.

2 "Truslen fra mørket", *Jyllands-Posten* (30/09/05): 10.

3 El cas no es redueix a la publicació de les caricatures, sinó als efectes internacionals que aquesta va suscitar: aldarulls de protesta a l'Afganistan, Síria, el Líban i altres països, assalts a ambaixades escandinaves, boicot de productes danesos, crema de banderes i 139 morts. En aquest article no es tracten les responsabilitats per aquests esdeveniments, ja que res no justifica en la intenció dels il·lustradors ni en els redactors els posteriors actes de violència.

4 També el primer ministre danès, Anders Fogh Rasmussen, en la seva carta de resposta a les queixes per les caricatures d'11 ambaixadors de països àrabs, apel·lava a aquesta llibertat d'expressió: "La llibertat d'expressió és el fonament mateix de la democràcia danesa. Té un ampli abast i el Govern danès no pot exercir influència sobre la premsa", citat a Larsen i Seidenfaden (2006): 191-192.

il·lustrada. Els mitjans de comunicació són una part essencial d'aquest debat, per això cal reflexionar sobre el paper que han de desenvolupar en la política d'integració dels nous ciutadans amb filiacions religioses no cristianes.

2. El cas: antecedents i seqüeles jurídiques

2.1. Els articles del Codi Penal danès contra la blasfèmia i el racisme

Poc després de la publicació de les caricatures, diverses associacions musulmanes van denunciar els redactors per ofenses als membres de l'islam emparant-se en els articles 140 i 266b del Codi Penal danès:

- 140. El que es burli o escarneixi els dogmes o el culte de qualsevol comunitat religiosa legal serà castigat amb multa o amb presó de fins a quatre mesos.
- 266b. Aquell que exposi, públicament o amb la intenció de difondre-ho en un cercle ampli, declaracions o un altre tipus de comunicació, en les quals amenaci un grup de persones, se'n burli o el degradi a causa de la seva raça, color de pell, origen nacional o ètnic, creença o orientació sexual, serà castigat amb multa o amb presó de fins a dos anys.

Aquests articles, que es van considerar d'aplicació en el cas contra els redactors de JP, a penes han estat utilitzats en els últims 100 anys. Fins i tot durant el segle xx, el denominat article sobre la blasfèmia (140) va ser objecte de nombroses iniciatives legislatives que en van proposar la derogació. Ja el 1930 la majoria d'una comissió per modificar el Codi Penal va proposar sense èxit l'eliminació de l'esmentat article perquè "quan es vulneren els límits de la llibertat d'expressió de manera indecent, la condemna expressada pel judici de l'opinió pública és una reacció molt més efectiva i natural que l'aplicació d'un càstig. És de suposar, en general, que les persones que valoren els sentiments religiosos no desitjaran l'aplicació de càstigs a les expressions o accions de blasfèmia, i que les persones

alienes als sentiments religiosos que es volen protegir percebran, en general, l'aplicació d'un càstig com una insensatesa que no incita sinó a contradir".⁵ El concepte clau de l'argumentació oferta fa més de 70 anys és el d'"indecència", el qual pressuposa un consens social sobre el que es considera susceptible de ser ofensiu, un acord tàcit, en definitiva, que exerceix la seva funció de regulació social sense que calgui la intervenció de les institucions judicials. Un consens que, a més, deu la seva existència a certa homogeneïtat social, econòmica, cultural i religiosa. Una vegada ja no existeix aquest consens, quan el que caracteritza ideològicament la societat és la diversitat d'opinions i certa tolerància, quan no indiferència, cap a les opinions del veí, llavors s'actualitza la necessitat d'acudir a les instàncies judicials per intercedir en conflictes que no poden ser arbitrats per una societat en la qual ha desaparegut un acord informal sobre una jerarquia de valors. Aquest anomenat "relativisme" dels valors (expressió que ha fet fortuna per designar de manera poc precisa el que en realitat és un desacord, en ocasions raonable, sobre la finalitat de la vida⁶), més present en les ciutats que a les zones rurals, com la costa oest de Jutlàndia, no és necessàriament un símptoma de la decadència de la cultura, sinó una falta d'acord sobre el que és considerat ofensiu, que s'expressa per exemple en el desús d'un terme com la decència. O potser caldria anar més enllà en la interpretació i sostenir que és el concepte mateix d'ofensa el que ha esdevingut obsolet, una vegada la tolerància cap a les formes de vida alienes ha impregnat, per bones raons, totes les capes de la societat.

A la dècada de 1970, es va aplicar l'article 140 en dos casos d'artistes que es burlaven de Déu i de Crist situant-los en situacions sexualment ambigües. Però en cap dels dos casos es va processar els artistes. La maduresa de la societat danesa per fer-se càrrec de les burles, juntament amb la gradual dissolució de l'homogeneïtat religiosa i moral i la liberalització de les pràctiques sexuals, van comptar com a fonts tàcites de l'argumentació jurídica en contra de l'aplicació de l'esmentat article.

L'última vegada que es va condemnar algú per vulnerar

5 Rigsadvokaten, Bilag 1, J. nr. RA-2006-41-0151, Gennemgang af relevant retsregler mv., 15/03/2006.

6 Segons l'expressió de I. Berlin ([1958] 1989: 187).

l'article en qüestió va ser el 1938 en plena campanya anti-semita. Per això és usual referir-s'hi com l'"article oblidat". Tant és així que el 18 de març del 2005, abans de l'esmentat afer de les caricatures, es va discutir en seu parlamentària una moció d'eliminació de l'article presentada pel partit polític *Dansk Folkeparti*.⁷ Aquesta moció va ser suscitada per la pretensió d'algunes associacions musulmanes de querellar-se contra la televisió pública danesa per l'emissió del film de Theo van Gogh, *Submission*, amb guió d'Ayaan Hirsi Alí.

El Parlament va acabar votant en contra de la proposta de llei, ja que va rebre únicament el suport dels parlamentaris de *Dansk Folkeparti*. La fonamentació de la proposta de modificació legislativa posava èmfasi en la dificultat de legislar sobre el bon to d'una conversa, així com en la força censoradora que poden tenir els sentiments suposadament ofesos sobre els eventuais ofensors, obligant-los a callar. D'aquí que per als polítics conservadors i defensors de la "danesitat" fora innecessari mantenir l'esmentat article. Segons ells, des de Voltaire el pensament il·lustrat s'ha oposat a la cristiandat en nom de la ciència, i moltes de les obres produïdes des d'aleshores que conformen l'ambivalent identitat de l'Occident il·lustrat haurien d'haver estat prohibides si s'haguessin utilitzat els sentiments religiosos presumptament ofesos com a criteri per mesurar la llibertat d'expressió. Continuaven sostenint que si no s'eliminava l'article en qüestió, el problema no seria que algunes denúncies acabarien tenint èxit, sinó que les comissaries i els jutjats es veurien inundats de denúncies a causa de "sentiments religiosos ofesos", quan en realitat es tracta d'assum-

ptes "que no haurien de ser decidits en un jutjat sinó en un debat lliure i obert".⁸

En la discussió parlamentària subsegüent, la ministra de Justícia (*Det Konservative Folkeparti*) va sostenir que l'article sobre la blasfèmia no pretén fer callar aquells que critiquen les religions, sinó impedir les burles a la religió, "dit popularment, l'aspecte decisiu en l'aplicació de l'article sobre la blasfèmia no és que es critiqui, sinó la manera de criticar".⁹ La ministra insistia que aquesta limitació legal a la manera en què es porta a terme la crítica contribueix a garantir que es respectin certes regles en el debat públic, atès que "per a algunes persones les qüestions religioses són una cosa d'allò més significatiu i fonamental que existeix en general". Enfront de les crítiques dels promotors de la iniciativa legislativa que sostenien que aquesta llei imposa una mena de tirania en l'espai públic, la ministra va afirmar que l'article funciona "com un petit i elegant filtre perquè un s'ho pensi dues vegades abans d'expressar-se en l'espai públic, per aportar crítiques constructives sense ridiculitzar els altres".

En la seva argumentació a favor de l'eliminació de l'article, el teòleg Søren Krarup, membre de *Dansk Folkeparti*, discorria de la manera següent: "Per principi i religiosament un article de llei que castigui la blasfèmia és un perfecte malentès en un país cristià".¹⁰ La idea que amb la llei a la mà hem de defensar l'honor de Déu és gairebé una blasfèmia. Mahoma es va venjar militarment l'any 622 de les burles de què havia estat objecte a la Meca, i des d'aleshores hi ha pena de mort per a qui es burli del profeta; la qual cosa s'oposa a la narració en el Nou Testament de Jesús com el

7 El Partit Popular danès, liderat per Pia Kjøersgaard, és (el 2007) la tercera força política del país amb 24 representants al Parlament (Folketinget). Els principis del seu programa polític se centren en la "danesitat", com mostren les següents afirmacions extretes de la seva declaració de principis: "El país es construeix a partir de l'herència cultural danesa i, per tant, la cultura danesa s'ha de conservar i enfortir. [...] Dinamarca no és un país d'immigrants i mai no ho ha estat. Per això no acceptarem una transformació multiètnica del país. Dinamarca és el país dels danesos i els ciutadans han de tenir la possibilitat de viure en una societat de dret segura que es desenvolupi d'acord amb la cultura danesa": <http://www.danskfolkeparti.dk/sw/frontend/show.asp?parent=19185&menu_parent=22669&layout=0>.

8 <http://www.ft.dk/Samling/20042/lovforslag/L131/som_fremsat.htm>

9 <[http://www.ft.dk/Samling/20042/salen/L131_BEH1_37_25_\(NB\).htm](http://www.ft.dk/Samling/20042/salen/L131_BEH1_37_25_(NB).htm)>. La resta de cites d'aquesta secció, si no s'indica el contrari, estan en aquesta referència.

10 Cf. article 4 de la Llei fonamental del Regne de Dinamarca: "L'Església evangelicouterana és l'Església popular danesa i com a tal és sostinguda per l'Estat".

rei plàcid que fins i tot a la creu buscava les ofenses i les burles. Jesús ni tan sols va contractar un advocat romà quan va ser portat davant el seu jutge a la terra, Pilat. Li va dir, per contra, que Pilat, de la mateixa manera que el grup de persones plenes d'odi que es burlaven d'ell, no tenia cap poder vertader sobre ell. Només un el tenia".¹¹ Deixant de banda la paradoxa present en l'afirmació que una llei sobre la blasfèmia és "gairebé una blasfèmia", el text de *Dansk Folkeparti* evidencia la filiació cristiana de la seva argumentació i, en definitiva, de les bases de la democràcia danesa. "Sabem que una pressuposició absoluta de la societat danesa és la separació provinent de la distinció cristiana entre un règim espiritual i un de secular o entre el regne de Déu i el del Cèsar, i allà on no existeix o no es coneix aquesta separació no hi ha la possibilitat de tenir el que anomenem llibertat secular o llibertat d'expressió, ja que la protecció que alguns ciutadans exigeixen dels seus objectius i interessos a causa del seu caràcter sagrat els porta a limitar un ús de la llibertat que podria provocar, per exemple, que se sentin ofesos." La separació dels dos ordres, origen de la tolerància liberal, és argüida aquí com el nucli de les llibertats occidentals que ha de ser protegit en detriment, si cal, dels drets de les noves minories a veure respectades les seves creences.

Aquesta fonamentació cristiana va ser estratègicament aprofitada pel representant socialdemòcrata, Morten Bødskov, per afirmar que "no creiem que les conviccions religioses hagin de constituir el fonament d'una modificació de la llei penal. Pensem que les observacions de la proposta de llei n'estan massa impregnades. Si des de *Socialdemokratiet* hem de canviar la llei ho farem a partir d'actituds polítiques, per exemple, que el codi penal no ha d'entorpir el camí del debat lliure sobre l'existència d'orientacions religioses en la societat danesa." És a dir, que la llei s'havia de fonamentar en concepcions polítiques lliures de connotacions religioses, per complir així amb el requisit d'inclusivitat dels règims liberals. Com també va afirmar la representant d'un altre partit progressista, la fonamentació oferta per

Dansk Folkeparti no utilitza raons polítiques sinó "discussions teològiques i supòsits i afirmacions sobre altres religions". Dit en termes rawlsians, que el consens en el qual es fonamenta la legislació ha de ser polític i no metafísic per tal que tots els ciutadans s'hi puguin sentir identificats.

És cert que les motivacions polítiques conjunturals van impedir els partits de l'arc considerat progressista de donar suport a qualsevol iniciativa de *Dansk Folkeparti* i que estaven conjunturalment obligats a argumentar sense presentar obertament les seves vertaderes raons, però això no és obstacle perquè en la discussió parlamentària es posés de manifest un desplaçament rellevant de la llibertat d'expressió. A saber, mentre que en els seus orígens aquesta llibertat servia per oposar-se al poder i garantir d'aquesta manera el dret de les minories i els individus a dissentir de la majoria, ara són les minories les que plantegen la necessitat de limitar la llibertat d'expressió per protegir-se enfront de les crítiques de la majoria poderosa. Això s'evidencia en el fet que són els considerats "xenòfobs" de *Dansk Folkeparti* els que defensen la supressió de l'article sobre la blasfèmia, mentre que els partits d'esquerres, la ideologia dels quals porta a defensar la diversitat cultural i religiosa del país, advoquen pel manteniment d'un article que, com ells mateixos sostenen una vegada i una altra, va ser motiu de processament per última vegada el 1938.

Així, en les intervencions del partit socialista (*Socialdemokratiet*) i del partit ecosocialista (*Enhedslisten*) s'afirma que "no hauria de ser un problema per a la llibertat d'expressió que vinguin, per exemple, diverses cultures a Dinamarca". Així mateix, en el seu torn de paraula els representants d'aquests partits van aprofitar l'oportunitat per titllar d'islamòfobes les generalitzacions, implícites en les intervencions dels parlamentaris de *Dansk Folkeparti*, sobre l'islam com una religió vinculada al terror i dels musulmans com a fonamentalistes. Així doncs, des d'aquestes postures vinculades al que els partits conservadors denominen multiculturalisme,¹² es defensa un ús respectuós de la llibertat

11 <http://www.ft.dk/Samling/20042/lovforslag/L131/som_fremsat.htm>.

12 Sobre l'ús polític dels termes islamofòbia i multiculturalisme, cf. Timothy Garton Ash, "Multiculturalismo en el Reino Unido" a *El País*, 04/02/07.

d'expressió que no alimenti l'odi a l'estranger o la demagògia contra els musulmans. És per això que advoquen per una limitació de la llibertat d'expressió o, més ben dit, per un ús responsable d'aquesta llibertat, justament per protegir aquestes minories. Com va dir la representant del partit d'esquerra independent: "La llibertat d'expressió entra a vegades en conflicte amb altres drets humans; llavors cal ponderar quin ha de predominar. Per exemple la possibilitat de protegir la minoria en la societat és també un dret essencial. Per això creiem que és decisiu que tinguem la possibilitat de protegir les persones dels abusos, les amenaces i les degradacions a causa de la seva creença, orientació sexual, origen ètnic o altres motius." El caràcter laic d'aquest partit polític els porta a considerar que aquesta protecció ja l'ofereix l'anomenat "article contra el racisme" (*racismeparagraffen*, 266b).

De manera que, en realitat, els dos partits, el d'esquerres i el de dretes, defensaven la supressió de l'article 140 o article sobre la blasfèmia, si bé per motius diferents. El primer per raons exclusivament polítiques que haurien de permetre una autèntica separació d'Estat i Església que, al seu torn, requeriria modificar els fonaments constitucionals danesos, i el segon en virtut de la mateixa tolerància cristiana expressada no només en les paraules de Crist, sinó també en el procés d'Il·lustració que el luteranisme va exercir sobre la doctrina cristiana.

2.2. La denúncia i la decisió judicial

La denúncia presentada al jutjat de Viborg per diverses associacions musulmanes radicades a Dinamarca va ser rebutjada en primera instància, i posteriorment va ser objecte d'un dictamen del fiscal del Regne i d'una posterior vista al jutjat d'Aarhus.

La motivació oferta en la sentència no ofereix material rellevant des del punt de vista jurídic, ja que es limita a afirmar que, com que no hi havia voluntat d'ofendre ni de menysprear els musulmans, els articles en qüestió no eren aplicables: "Encara que el text de Flemming Rose es pot llegir com una incitació a la burla, l'escarni i la ridiculització,

que, segons l'autor, poden ser necessaris per assenyalar i tractar el problema de l'autocensura, els dibuixos no tenen aquest caràcter. No es pot excloure certament que els dibuixos hagin ofès l'honor d'alguns musulmans, però no hi ha fonament per suposar que els dibuixos estiguin pensats o hagin estat pensats com a ofensius, o que l'objectiu amb els dibuixos hagi estat exposar manifestacions que poden rebaixar els musulmans a ulls dels seus conciutadans."¹³ Sembla, doncs, que la justificació serveixi per donar suport *a posteriori* a una decisió ja presa: no permetre que el sentiment d'ofensa d'una minoria social alteri els usos i costums d'un país, en què la ironia i la tradició satírica estan ben arrelades. És cert que no és aquesta l'argumentació oferta pel jutge, però cal suposar amb bones raons que el precedent que hauria suposat una sentència condemnatòria va constituir una motivació subjacent a la decisió judicial.

3. Reaccions multiculturals: autocensura, correcció política i ofensa

3.1. Un metadebat?

Una de les institucions bàsiques de les democràcies liberals és el debat públic que es porta a terme en la societat. Les fronteres del debat públic no estan clarament delimitades. Jürgen Habermas sosté que en les "controvèrsies polítiques, científiques o literàries, [...] el públic està constituït no per un espai d'espectadors i oients sinó per l'espai de parlants i receptors, en què es reboten els uns als altres. Es tracta d'un intercanvi de raons, no d'una convergència de mirades. Els participants en discursos que es concentren en una cosa comuna donen l'esquena, com qui diu, a les seves vides privades. No necessiten parlar de si mateixos. Esfera pública i esfera privada no es barregen, sinó que entren en una relació de complementarietat."¹⁴ Es tracta de diàlegs o intercanvis d'opinions en els quals els individus donen forma a les seves pròpies idees i es fan amb una concepció de la realitat política i social del seu entorn, la qual cosa els permetrà exercir de manera informada els seus drets

13 <<http://www.cfje.dk/cfje/lovbasen.nsf/ID/LB04926989>>.

14 HABERMAS (2006): 19.

polítics i, en el millor dels casos, enfortirà la vida democràtica de l'Estat. Aquestes converses solen tractar assumptes que han estat difosos pels mitjans de comunicació de masses, de manera que es pot afirmar plausiblement que aquests estableixen l'ordre del dia del que es debat i que, per tant, carreguen amb una responsabilitat democràtica.

En el cas que ens ocupa, els redactors de JP sostenen que el debat públic a Dinamarca gaudeix de mala salut, ja que alguns ciutadans pretenen excloure certs assumptes de l'espai públic al·legant que mereixen un respecte especial per part dels ciutadans que no comparteixen la seva forma de vida ni les seves creences perquè afecten assumptes que la seva religió considera tabú, com sembla que és el cas de la representació de Mahoma per als musulmans.¹⁵ Afirmen, també, que les reclamacions d'aquestes minories van acompanyades d'amenaçes velades o explícites que han aconseguit intimidar creadors i periodistes fins a silenciar-los. El resultat és que els professionals de la premsa i els mitjans de comunicació eviten alguns assumptes per por i no per respecte.¹⁶ Així doncs, com sosté la sentència del jutjat d'Aarhus, la intenció dels redactors no és burlar-se dels musulmans o escarnir-los, sinó reflexionar sobre la salut del debat públic danès. La malaltia que diagnostiquen és autocensura aguda provocada per la por a les eventuais conseqüències violentes de la publicació d'assumptes controvertits. El debat, doncs, és més aviat un metadebat, és a dir, un debat sobre la salut del debat públic. En realitat tot debat seriós és un metadebat, ja que quan hi ha un desacord greu però raonable cal dialogar sobre la possibilitat mateixa del diàleg, sobre la capacitat d'entendre's dels ciutadans implicats, així com sobre el significat dels termes mateixos amb què caldria dialogar. I a un metadebat seriós no té sentit d'aplicar-li restriccions discursives, ja que aquestes mateixes restriccions són l'objecte de discussió.

La peça inicial del metadebat és el text de Flemming Rose amb què s'acompanyen les vinyetes, així com l'editorial del mateix dia. Les dues peces poden ser considerades contribucions a un debat sobre l'autocensura en el debat públic. No només pel seu contingut, sinó també per la seva forma de presentació són susceptibles de ser considerades aportacions rellevants, serenes, raonables i fins i tot temperades, és a dir, s'atenen a alguns dels trets que John Stuart Mill considerava bàsics en la moralitat de la discussió pública ([1869] 1984: 122). Així doncs, aquests dos textos no són meres burles o insults a la religió ni tenen l'ànim d'ofendre, sinó que tracten un assumpte d'interès públic i contribueixen d'aquesta manera a la formació d'opinió dels lectors.

No obstant això, l'anàlisi de Larsen i Seidenfaden nega la major: "Si observem la crítica a què se sotmeten les minories ètniques sense oblidar la retòrica que s'utilitza en aquest context, l'autocensura sembla brillar més per la seva absència que per la seva influència obstaculitzadora en el debat polític".¹⁷ Aquests autors presenten nombrosos exemples de discursos i articles no només de representants de *Dansk Folkeparti*, en els quals es qualifica la immigració musulmana de "força d'ocupació", "colonització" procedent d'un esglaó inferior de civilització i representació d'una "ideologia del mal". L'islam és vist com una amenaça per al futur de Dinamarca i Europa, que s'han de defensar enviant-los "de tornada als seus països medievals". Fins i tot el ministre de Cultura, cinc dies abans de la publicació de les caricatures, sostenia que s'havia d'"acabar amb dècades de tirania de l'opinió políticament correcta" i acceptar que "enmig del nostre país s'està desenvolupant una societat paral·lela en la qual les minories practiquen les seves normes medievals i les seves idees antidemocràtiques. No ho podem acceptar. Aquí es troba el nou front de la batalla cultural".¹⁸ La referència al que és políticament

15 Sobre aquesta prohibició i els seus orígens cf. Oleg Gravar (1981): 87-109. Més que d'iconoclàstia, sembla que cal parlar abans d'una actitud "anicònica" (cf. Richard Ettinghausen i Oleg Gabar (1996): 28).

16 "Hem escoltat a molts defensar amb vehemència la sacrosanta llibertat d'expressió. I parlar del fet que no s'ha d'utilitzar per faltar al respecte que s'ha de tenir amb el proïsme. Per què en diuen respecte quan volen dir por?", Fernando Savater (2007): 236.

17 Larsen i Seidenfaden (2006): 20.

18 *Ibidem*, 18.

correcte ofereix una clau retòrica d'interpretació, ja que si es dóna una tirania d'aquesta restricció discursiva, llavors rebelar-s'hi sembla subversiu. Es tracta d'un "discurs benpensant d'aparença subversiva"¹⁹ que s'esquinça les vestidures atribuïnt-se un coratge per dir la veritat que no tenen els sotmesos a la tirania del que és políticament correcte.

Aquest discurs ve a ser alguna cosa així com el fill bastard d'una societat políticament correcta, que es plega amb "tremolosa docilitat" "als suposadament 'ofesos' per caricatures"²⁰ del profeta de la seva religió. Els molins de vent d'aquest discurs benpensant són els excessos del multiculturalisme del que és políticament correcte. Aquesta actitud, nascuda als campus universitaris nord-americans a la dècada dels vuitanta, va sorgir del respecte per les minories ètniques, culturals, religioses o sexuals, com una limitació de la llibertat d'expressió autoimposada per convicció multicultural i per una interpretació radical de la tolerància. Per respecte se silencien, no sense condescendència, veus que poden resultar ofensives per a alguna minoria. Aquest principi té, sens dubte, una intenció encomiable, com ho demostra la finalitat que justifica la limitació de la llibertat d'expressió: una concepció de la vida bona que passa pel respecte a les diferències expressat en el tracte quotidià amb aquestes. Alguna cosa que va més enllà de la coexistència cap a la convivència. La llibertat d'expressió queda supeditada a aquesta concepció del bé, i esdevé un instrument per aconseguir aquesta finalitat. Enfront de les consideracions de la llibertat d'expressió com un dret il·limitat, la sola menció del qual serveix per justificar-se, afirma Stanley Fish que "la llibertat d'expressió mai no és, ni ho pot ser, un valor independent, sinó que sempre cal jutjar-la en relació amb alguna concepció assumida del bé, enfront de la qual ha de cedir en cas de conflicte".²¹

No obstant això, les bones intencions no sempre tenen

com a resultat accions ajustades a les circumstàncies. Un parell d'històries recents a West Yorkshire, un comtat anglès amb una presència considerable de població d'origen no britànic, il·lustren els despropòsits d'un multiculturalisme que respecta des del desconeixement condescendent. A Batley, una població de 43.000 habitants, en una escola destinada a nens menors de set anys es van retirar de les aules els llibres en els quals apareixien porcs. La senyora Barbara Harris, directora de la Park Road Junior Infant and Nursery School, va defensar la mesura perquè "intensem ser sensibles al fet que per als musulmans parlar de porcs és ofensiu"²². Quatre anys després, a Huddersfield, els organitzadors d'un festival musical infantil van canviar el títol del conte "Els tres porquets" pel d'"Els tres ninotets" perquè, com va dir una professora d'una escola local: "Hem de ser sensibles si volem ser multiculturals. Es va creure que seria més responsable no emprar els tres porquets. Temíem que alguns nens musulmans no cantessin les paraules sobre porcs. No volíem córrer aquest risc. Si canviar unes poques paraules impedeix l'ofensa, llavors les canviarem."²³ Els benintencionats multiculturalistes no van pensar a informar-se si l'Alcorà no només impedeix menjar els porcs, sinó també cantar sobre els porcs o simplement parlar-ne. Després de revocar la decisió de modificar el títol un dia després, un membre de la institució educativa local va afirmar que "no s'havien rebut queixes dels suposadament ofesos"²⁴, de manera que es tractava d'una proposta massa sensible, un cas en què posar-se a la pell de l'altre porta a sensibilitzar-se per un fet fals, a crear una imatge errònia de l'altre, tractant-lo amb uns miraments que ni exigeix ni necessita.

En definitiva, els redactors de JP es van revelar enfront d'aquests abusos del que és políticament correcte, ja que no els atribuïen a una autorestricció raonable, sinó a una

19 Salvador Cardús, "De lo correcto a lo biempensante", *La Vanguardia*, 16/05/07.

20 Savater (2007): 133.

21 Citat a Vila-Sanjuán (2004): 415.

22 "School bans pigs stories", 4/03/03, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/2818809.stm>.

23 "Church school renames *Three Little Pigs* to avoid offending Muslims", *Daily Mail*, 15/03/07.

autocensura provocada per la intimidació dels musulmans. Larsen i Seidenfaden, per la seva banda, demostren que el discurs del que és políticament correcte no impera en el debat públic danès, en especial des que *Dansk Folkeparti* forma part del govern de coalició d'Anders Fogh Rasmussen. Si l'anàlisi d'aquests autors és correcte, aleshores el suposat metadebat no és res més que una excusa per promoure un discurs islamòfob que veu els musulmans com un perill per a les llibertats individuals a Dinamarca. No obstant això, aquesta utilització política dels immigrants per part de JP no impedeix que sorgeixi efectivament un debat sobre què cal entendre per la "danesitat" i per la ciutadania. Certament aquest debat s'inicia amb una provocació decididament gratuïta (com són les caricatures) i potser ofensiva, que ens porta a l'última qüestió: com s'han d'apropar els mitjans de comunicació al fenomen multicultural?

3.2. L'alteritat vista pels mitjans de comunicació: respecte i informació

No està desencaminat afirmar que les vinyetes de Mahoma que acompanyaven el text citat en la secció anterior tenien una intenció provocativa, és a dir, estaven pensades per provocar una reacció de rebuig en aquells que les veiessin com la vulneració d'un precepte religiós. La provocació no sempre contribueix de manera creativa al debat públic, però admetre-la és un símptoma de la bona salut deliberativa d'una societat. Un debat públic que es desenvolupa sense traves i sense suspicàcies és aquell en què els participants poden conviure amb les burles, ja que estan prou segurs que aquestes no impliquen que es deixin de respectar els seus drets ciutadans. D'aquí que, en constatar l'estat ranquejant i debilitat de la discussió pública, calgui, segons els il·lustradors, aparentar salut provocant.

En totes les èpoques han existit formes artístiques o burlesques en què s'utilitzava la provocació per transmetre missatges o per qüestionar la manera en què alguns assumptes eren tractats en l'espai públic. Tradicionalment la

provocació no formava part del debat públic a gran escala, i es trobava confinat a espais reduïts i poc representatius, en general, de l'opinió pública. Pensem, per exemple, en la tradició del cabaret polític en la República de Weimar, o en les formes històricament posteriors de l'*underground*, els *fanzines*, els experiments visuals que mai es veuran a la televisió o les pàgines d'internet de grupuscles reduïts.

La llibertat d'expressió que en principi emparava la provocació no anava destinada a la protecció de les majories sinó a la de les minories. La tradició del cabaret, per exemple, s'oposava als bons costums en nom de l'alliberament de la dona o dels homosexuals o criticava els polítics i la hipocresia social. Per això el problema sorgeix quan són les minories les que són objecte de burla. Benjamin Barber va presentar bé aquesta qüestió en un article publicat en ple conflicte: "La provocació danesa original, juntament amb la posterior fanfarronada editorial dels directors europeus que van tornar a publicar les ofensives caricatures, en realitat reflecteix la incapacitat d'Occident per comprendre el significat i objecte de la seva esbombada tradició de la llibertat de premsa, i per acceptar almenys part de la responsabilitat per les conseqüències de l'esmentada incapacitat, ja que ha afectat a societats musulmanes de tot el món. [...] La llibertat d'expressió existeix per contrarestar el poder. La regla és senzilla: la llei pot insistir en una paritat formal per protegir la llibertat d'expressió, però la llibertat democràtica exigeix que l'abast de la llibertat d'expressió quedi restringit per les realitats del poder i per les responsabilitats que aquestes comporten. Com més poderós sigui l'orador, menor serà la necessitat d'un dret absolut a la llibertat d'expressió; com més vulnerable i feble sigui, més gran serà la necessitat. [...] Encara que les lleis que protegeixen la llibertat d'expressió apliquen un criteri neutral, els qui utilitzen efectivament aquest dret, sobretot quan el seu contingut és subversiu o ofensiu, s'han de preguntar no tan sols si tenen dret a dir el que diuen, sinó si quan ho fan estan frenant o estenen l'abús de poder."²⁵

24 "Comeback for 'non-offensive' pigs", 16/03/07, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/bradford/6456961.stm>.

25 Benjamin Barber, "¿Guerra cultural o mala interpretación de la libertad?", *El País*, 24/02/06.

Després, quan els que suposadament parlen en nom de la majoria moral del país s'arroguen el dret il·limitat d'expressió, aleshores és lògic que s'al·ludeixi a la responsabilitat dels periodistes. Què han de tenir en compte quan es tracta de la seva responsabilitat? És improbable que puguin prendre en consideració l'eventual ofensa que poden sentir les minories que són objecte de burla. Al cap i a la fi, l'ofensa depèn del grau de susceptibilitat de cadascú i és impossible distingir la real de la impostada. De manera que, en lloc d'utilitzar el presumible sentiment d'ofensa dels altres com a criteri per mesurar la conveniència de publicar algun text o vinyeta susceptible d'ofendre, els professionals dels mitjans de comunicació de masses s'haurien d'assegurar si el seu treball pot contribuir a lesionar les llibertats de la minoria que és objecte de les seves burles.

El problema es complica quan es pensa que el que caracteritza aquestes minories és la seva religió i quan, per tant, allò per al que es demana protecció són precisament els dogmes religiosos. El que està en joc és si s'han de respectar les creences religioses. La iniciativa de JP, estigui justificada per l'existència d'autocensura o no, s'emmarca en el laïcisme antireligiós que considera que "les creences i tradicions religioses no haurien de gaudir d'una butlla especial, com tantes vegades reclamen".²⁶ Enfront de l'auge de les religions o l'anomenat "retorn del fet religiós"²⁷ són nombroses les veus en l'actualitat que advoquen per una laïcitat que centri el respecte en la persona i no en les religions, com si aquestes fossin la font primordial de la identitat personal i per això haguessin de quedar blindades a la crítica.

A. C. Grayling afirma que el respecte que es deu a les religions és el mateix que mereixen els assumptes que són elegits pels individus. Així, "el respecte que cal tenir cap als nostres congèneres humans s'ha de basar en la seva humanitat, independentment de les coses que no poden elegir (ètnia, edat, sexualitat, dons naturals, presència o absència de discapacitat), i condicionat (és a dir, no per raons intrínseques) a les coses que elegeixen (afiliació política, sistema de creences, estil de vida)".²⁸ Si s'accepta que les religions són opcions elegides pels ciutadans,²⁹ aleshores està justificat l'ús de la llibertat d'expressió per criticar-les, ja que l'acte de silenciar exigeix que "la gent que no accepta les creences i les pràctiques dels creients hauria de tractar-los de maneres que implícitament accepten la valoració que en fan els que les sostenen",³⁰ amb la qual cosa s'anul·la per endavant tota temptativa de crítica.

Aquest laïcisme radical defensa un acostament desacomplexat a les religions o a la religiositat en general. Una societat basada en la crítica permanent dels seus propis fonaments, argumenten, no té motius per considerar que alguns temes són immunes. La qüestió, no obstant això, no és estrictament intel·lectual o acadèmica, sinó que també té implicacions polítiques, ja que en la imatge socialment estesa de l'islam s'infiltra nombrosos estereotips fruit en ocasions de la ignorància que, per torna, poden contribuir a debilitar les llibertats de la minoria musulmana.

Les polítiques d'integració són l'assumpte en el qual tant "conservadors" com "progressistes" escenifiquen les seves diferències. Es constata d'una part que Dinamarca és vista

26 Savater (2007): 150. Aquest esperit antireligiós no es dirigeix, no obstant això, amb la mateixa animositat cap al protestantisme, profundament arrelat a la societat danesa, i al qual se suposa hereu i inspirador de la Il·lustració europea.

27 Cf. Corm (2007): caps. 1 i 2, on s'afirma que aquest retorn de la religió està supeditat a motivacions polítiques o nacionalistes.

28 Grayling (2007): 18.

29 "¿Qué poder y qué fuerza organizativa mantendría una fe puramente voluntaria?", es pregunta Michael Walzer (1998: 83). És a dir, es pot afirmar que els individus elegeixen la seva religió, de la mateixa manera que elegeixen les seves preferències estètiques, polítiques o de consum, per exemple? Pot sobreviure una fe religiosa "en un sistema en el qual existeixi una xarxa d'associacions lliures"? "El fet cert és que no sabem fins a quin punt 'identitat' i 'fe' depenen de la coacció, ni si es poden reproduir en condicions de llibertat" (Walzer (1995): 21).

30 Grayling (2007): 19.

com un arquetip d'Estat-nació³¹ que defensa la seva identitat com a últim element cohesionador d'una societat amenaçada per la creixent diversitat cultural, ètnica i religiosa dels seus habitants. Aquesta presentació del problema reflecteix la cosmovisió de mica en mica esclerotitzada des de principis d'aquest nou segle segons la qual Occident, la Il·lustració, l'Estat de dret, el llegat cristià i les llibertats democràtiques s'oposen a un Orient on prevalen la foscor, el totalitarisme, el fonamentalisme islàmic i la dominació del poble per una minoria. Una divisió que en termes de política d'immigració equival a la polaritat entre integració i manteniment de la pròpia identitat, entre unitat i diversitat, entre la nació laica homogènia i la societat multicultural bigarrada.³² Divisió que, al seu torn, es reproduïx en les autocomprensions de Dinamarca, d'una banda, la dels defensors a ultrança de la danesitat que veuen l'estranger com una amenaça potencial a llarg termini i, de l'altra, la dels que veuen Dinamarca com un país d'acollida, abanderat de la tolerància i del respecte internacional als drets humans. Després de la fi de l'època daurada de la socialdemocràcia

escandinava, aquesta confrontació s'ha decantat progressivament cap al primer pol.

Aquesta perpetuació d'estereotips pot ser considerada una de les lliçons que cal extreure de l'exercici que Flemming Rose va proposar als dibuixants danesos.³³ En l'esmentat missatge electrònic, el redactor els invitava a dibuixar a Mahoma "tal i com el veuen". I com el veuen? Doncs com el presenten els mitjans de comunicació occidentals, de manera que el que en realitat està en joc en les vinyetes és la pròpia imatge que els mitjans de comunicació occidentals, i més en concret danesos, difonen de la religió musulmana. Caldria, no hi ha dubte, ponderar empíricament quina concepció de l'islam es propaga a través dels mitjans de comunicació. Amb tot, sembla plausible aventurar que els noticiaris solen posar l'accent en la vinculació entre islam i violència, destacant els motius religiosos dels terroristes i presentant, en definitiva, una visió occidentalment esbiaixada del fenomen religiós musulmà.³⁴ El que es manifesta en les caricatures i en la iniciativa periodística és la "percepció occidental del fenomen islàmic".³⁵ Podria

31 El concepte d'homogeneïtat cultural és, d'aquesta manera, l'element definitori més important en la construcció de la nació danesa", Ulla Holm, "Dinamarca: ¿el patito feo de la política internacional?": <<http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/932.asp>>.

32 "On both sides, the radicals have tried to eliminate the middle ground, and this is extremely dangerous. The Muslims who vandalised embassies and brandished placards vowing to execute the cartoonists have fulfilled the stereotypical view of "Islam" in the west: a religion seen as violent, fanatical, self-destructive and atavistically opposed to freedom. At the same time, those who aggressively support the repeated publication of the cartoons embody the view many Muslims have of "the west": as arrogant, disdainful of religion, chronically Islamophobic, and guilty of double standards - proudly boasting of its tolerance, but not applying it to anything Islamic. When the dust has settled after the crisis, these negative stereotypes will be more entrenched, to the detriment of a final reconciliation", Karen Armstrong, "We can defuse this tension between competing conceptions of the sacred", *The Guardian*, 11/03/06.

33 "Aquesta és una de les conclusions a les quals arriba Anne Sofie Aanes en el seu treball de final de carrera, "Karikaturesagen - en diskursanalyse af fællesskabskonstruktioner I avisdebatten". Després d'una exhaustiva anàlisi de les reaccions durant la "crisi de les caricatures" a la premsa danesa, conclou que el discurs del xoc de cultures es va erigir en hegemònic, de tal manera que la contraposició radical entre "nosaltres i ells" que l'estructurava temàticament va ser també adoptada pels discursos que intentaven accentuar la ciutadania com a tret comú de tots els implicats en el debat, tant danesos cristians com musulmans.

34 En aquest sentit cal llegir l'afirmació de Georges Corm sobre "l'aplom tranquil amb què els discursos acadèmics o periodístics ens deixen anar en els llocs comuns més passats de moda sense molestar-se a introduir el més petit matís", amb la qual cosa contribueixen a "l'omnipresència perversa del fet religiós i de la religió", a Corm (2007): 24.

35 PHARES, W. "La Jihad viñetesca", Grupo de Estudios Estratégicos (GEES). A: *Colaboraciones*, núm. 833, 06/03/06 <<http://www.gees.org/articulo/2225>>.

ser d'una altra manera? És a dir, és possible una imatge mancada d'estereotips? Es pot construir una imatge de l'altre que no arrossegui segles i segles de llocs comuns?³⁶

És plausible sostenir que hi ha alguna cosa de veritat en aquests estereotips. En tot cas, no és una hipòtesi que hagi de ser rebutjada d'entrada, ja que són nombrosos els exemples que la sustenten. No obstant això, la retòrica del "xoc de civilitzacions"³⁷ que hi ha rere aquests estereotips no pren en consideració altres factors (socials, econòmics, demogràfics, geopolítics, etc.), com per exemple, el pluralisme intern de l'islam, requisits imprescindibles de qualsevol visió exhaustiva i informada de les societats plurals a Europa.

Ens trobem, per tant, davant d'una qüestió de fet,³⁸ a saber, es pot atribuir a l'islam la violència terrorista islamista? S'han d'informar exhaustivament els periodistes sobre els motius de la violència? Han de llegir els teòlegs islàmics i prestar atenció a totes les versions d'aquesta religió? En definitiva, es pot resoldre aquesta qüestió mitjançant una descripció adequada dels fets, que ens aclareixi sobre les diverses tendències de l'islam i que faci justícia a les versions més tolerants d'aquesta religió? Si no es compleix aquest requisit, es corre el risc de llençar el nen amb l'aigua amb què s'ha banyat, és a dir, l'islam i els ciutadans que el professen juntament amb els que s'hi escuden per cometre actes violents.

És instructiu, sobre això, el debat suscitat per l'anunci de la cadena de televisió alemanya ZDF d'emetre un programa

sobre l'islam, "La paraula de divendres" (*Wort zum Freitag*), el títol del qual és un eco de "La paraula de diumenge" (*Wort zum Sonntag*), dedicat a la fe cristiana. Aquest nou programa no estava dirigit als musulmans, sinó a tota la societat alemanya que no coneix bé l'islam, com va afirmar el redactor en cap de ZDF, Nikolaus Brender. A continuació va afegir: "Per això, la societat té el dret a travar un millor coneixement amb aquesta religió mitjançant preguntes. D'aquí que m'imagini un format de diàleg".³⁹ A això el secretari general del Consell Central dels Musulmans, Aiman Mayzek, va respondre que no tenia sentit utilitzar aquest programa com un fòrum en el qual confrontar-se amb l'islam. Postil·lant: "Del que es tracta és més aviat de crear, segons el principi constitucional de la Constitució alemanya, de manera anàloga a 'La paraula de diumenge', un fòrum per a pregàries de representants d'altres comunitats religioses". De manera que, segons Mayzek, la responsabilitat dels continguts de l'emissió hauria de ser de les associacions islàmiques, si bé no concretava com ordir amb aquests vímets un "debat tranquil i obert". Una cosa que finalment es va realitzar amb la primera emissió, en aquest cas radiofònica a la cadena SWR, de "La paraula de divendres", el 20 d'abril del 2007, a càrrec justament de l'esmentat Aiman Mayzek. Aquesta iniciativa suposa un reconeixement de l'existència de 3,5 milions de musulmans, una normalització per augmentar el coneixement de l'islam no només dels musulmans sinó també de la resta de la

36 Aquesta mateixa pregunta es plantejaven, no sense un cert ànim capciós, els autors d'una carrossa que va desfilar durant el carnaval de Düsseldorf el 19 de febrer del 2007 i que mostrava dos terroristes islamistes armats amb explosius, pistola i simitarra, amb sengles rètols que resaven "Realitat" i "Clixé". És simptomàtic de la força incitadora de debat d'aquestes vinyetes que el peu de pàgina de redacció reproduceixi els cartells afegint-los un signe d'interrogació. La qual cosa delata que els ninots no són vistos únicament com una eventual ofensa, sinó que són sobretot interpretats com a contribucions públiques al debat sobre els estereotips que inevitablement generen els mitjans de comunicació de masses. Mentrestant, el Consell dels Musulmans a Alemanya va contribuir al debat amb un nou estereotip reactiu, dient que es tractava "d'una provocació pel plaer de la provocació" (*La Vanguardia*, 20/02/07).

37 Així, segons Henry Kamen, el que es dirimeix en aquest conflicte és "si el nostre segle ha de ser d'Il·lustració o d'obscurantisme", "Los enemigos de la libertad humana", *El Mundo*, 07/04/06.

38 "El màxim d'argumentació que hi pot haver en la discussió d'un problema moral és l'establiment de fets, però quan els fets han quedat establerts, encara es poden presentar opinions divergents sobre les qüestions de valor. Aleshores no és possible fer res més que, a banda d'acceptar el desacord, intentar persuadir l'altre utilitzant mitjans no racionals o, en últim terme, lluitar contra ell" (Hare [1997] 2000: 51).

39 "ZDF und Muslime streiten über 'Wort zum Freitag'", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19/02/07.

societat, ja que aquest programa s'equipara als ja existents dedicats al cristianisme i al judaisme. En realitat, l'emissió de "La paraula de divendres" no fa més que executar el mandat constitucional alemany que obliga els mitjans de comunicació estatals a oferir un espai a les confessions religioses, per satisfer les exigències de tots els contribuents. Com va dir un dels directors de la cadena radiofònica, Peter Voß, es tracta d'oferir una oportunitat als musulmans per predicar la seva fe, de manera que no està pensat perquè els musulmans parlin de l'islam sinó perquè facin professió de fe públicament a través d'una cadena estatal, si bé es contempla el control per part de la redacció dels continguts dels programes, una cosa que no succeeix amb el programa dedicat al cristianisme. Arran del debat suscitat amb l'anunci d'aquesta emissió es va discutir sobre la possibilitat que els islamistes més radicals utilitzessin el programa per difondre la seva fe, una cosa que Peter Voß ni tan sols contemplava, ja que confiava que "hi ha bastants musulmans que s'adhereixen a la tradició liberal i que desitgen viure a Alemanya segons els costums del país i, per tant, que es poden encarregar de fer el programa".⁴⁰

En aquest cas es tracta d'un debat més avançat que el danès, fet que es pot atribuir a una normalització de l'islam encara incipient a Dinamarca. Una tendència sociològica que es va manifestar en les paraules del ministre d'Interior, Wolfgang Schäuble, amb motiu de la Conferència sobre l'islam que va organitzar a Berlín: "L'islam forma part d'Alemanya i d'Europa, forma part del nostre present i del nostre futur, els musulmans són benvinguts a Alemanya, i han de col·laborar en el progrés del nostre país".⁴¹ El debat està més avançat a Alemanya, doncs ja es planteja la qüestió de qui ha de representar l'islam, qui està autoritzat a fer-ho, qui és representatiu, així com la diferència que hi ha d'haver entre informació i proselitisme.

Es tracta aquí d'un debat que, de la mateixa manera que en el cas de les caricatures, no és sinó un metadebat, és a dir, un discurs en termes habermasians, en el qual es

discuteix sobre les noves regles del debat, en el qual es tornen problemàtiques les pretensions de veritat dels interlocutors. El que es discuteix és a qui ha d'anar dirigit el programa, és a dir, quina finalitat ha de complir: pot aspirar a informar sense caure en alguna forma de proselitisme? Què tindria això de dolent? Concedim que el proselitisme no estaria justificat, ja que no correspon a un mitjà de comunicació de dur a terme una labor pròpia dels adeptes a les diverses religions. Però potser sí que es podria aspirar al fet que els mitjans de comunicació contribuïssin no només al cultiu de les virtuts de la pròpia cosmovisió o de la comunitat, sinó també a l'educació cosmopolita dels ciutadans. Aquesta és l'aspiració de Martha Nussbaum, per exemple, que sosté que "no sabrem el que estem jutjant fins que no veiem el significat d'una acció segons l'acció de la persona que la fa".⁴² Aquest grau de comprensió de l'alteritat no té sentit sense una correcció de l'alteritat que no necessàriament se sustenti en l'eventual autocrítica que els altres facin de si mateixos, és a dir, no només en la crítica interna, sinó en l'externa, és a dir, a partir dels valors de la pròpia tradició occidental.

Aquest exemple alemany ens porta a preguntar-nos si els professionals de la comunicació haurien de propiciar una coexistència pacífica en les societats diverses, encoratjant la conciliació social en lloc de la crispació. Al cap i a la fi, la informació com a tal no pot ser la finalitat última dels periodistes. Al contrari, han de facilitar la discussió pública, atenent no tan sols les qüestions susceptibles de crear rebuig o mera morbositat, sinó sobretot aquelles que poden facilitar la trobada entre els ciutadans, encara que sigui des de la discrepància.

Així doncs, cal aventurar, com a proposta normativa, que la finalitat en la tasca dels professionals dels mitjans de comunicació de masses no hauria de ser sinó evitar l'animadversió dels desacords greus i propiciar la comprensió de l'alteritat que es mostra raonable i disposada a respectar les institucions bàsiques del país d'acollida. Però

40 "Man muß einen Anfang wagen" a <<http://www.swr.de>>.

41 "Der Islam ist Teil Deutschlands", *Süddeutsche Zeitung*, 25/09/06.

42 NUSSBAUM (2005): 30.

aquesta pretensió conté una *petitio principii*, és a dir, en termes de Rawls, la raonabilitat o la decència de l'altre és justament el que està en qüestió. De manera que el debat no ha de pressuposar la desitjabilitat d'entendre's amb l'altre, sinó que ha de principiar per elucidar si l'altre mereix ser comprès en els seus propis termes. En definitiva, si la vinculació entre l'Islam i la violència és real o és una excusa utilitzada pels fanàtics. Amb la qual cosa ens trobem de nou al principi, és a dir, en la peremptorietat de resoldre la qüestió de fet sobre la teologia i les tradicions islàmiques. En aquest sentit, la provocació i la burla permeten diagnosticar el grau de modernitat, en el sentit europeu del terme (si és que n'hi ha un altre), dels musulmans radicats a Occident: si l'accepten serà aleshores possible considerar-los prou il·lustrats (i potser decadents) com els europeus; si, per contra, persisteixen en la pretensió de respecte incondicional als seus preceptes religiosos, aleshores caldrà plantejar-se si el repartiment desigual de la càrrega de la tolerància que els comporta viure en una societat secularitzada no constitueix una exigència excessiva.

Bibliografia

- BERLIN, I. "Dos conceptos de libertad". A: íd. *Cuatro ensayos sobre la libertad*. Madrid, Alianza, ([1958] 1989).
- COETZEE, J. M. *Contra la censura. Ensayos sobre la pasión por silenciar*, Madrid, Debate, 2007.
- CORM, G. *La cuestión religiosa en el siglo XXI*, Madrid, Taurus, 2007.
- ETTINGHAUSEN, R.; GRABAR, O. *Arte y arquitectura del Islam 650-1250*, Madrid, Cátedra, 1996.
- GRABAR, O. *La formación del arte islámico*, Madrid, Cátedra, 1981.
- GRAYLING, A. C. *Against All Gods. Six Polemics on Religion and an Essay on Kindness*. Londres: Oberon, 2007.
- HABERMAS, J. *Entre naturalismo y religión*, Barcelona, Paidós, 2006.
- HARE, R. M. *Ordenant l'ètica. Una classificació de les teories ètiques*, Girona-Vic: Eumo-Universitat de Girona., ([1997] 2000).
- LARSEN, R. E.; SEIDENFADEN, T. *Karikaturkrisen. En undersøgelse i baggrund og ansvar*, Copenhague: Gyldendal, 2007.
- MILL, J. S. *Sobre la libertad*, Madrid: Alianza, ([1859] 1984).
- NUSSBAUM, M. *El cultivo de la humanidad. Una defensa clásica de la reforma en la educación liberal*, Barcelona: Paidós, 2005.
- SAID, E. W. *Covering Islam. How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*, Londres: Vintage, 1997.
- SAVATER, F. *La vida eterna*, Barcelona: Ariel, 2007.
- VILA-SANJUÁN, S. *Crónicas culturales*, Barcelona: Mondadori, 2004.
- WALZER, M. "The concept of civil society". A: íd. (ed.), *Toward a Global Civil Society*, Nova York-Oxford, Berghahn Books, 1995.
- WALZER, M. *Tratado sobre la tolerancia*. Barcelona: Paidós, 1998.